

Wołoszyński, Ryszard W.

Anna Kaupuż (1924-1994)

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 40/3, 171-174

1995

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANNA KAUPUŻ
(1924–1994)

Urodziła się 10 sierpnia 1924 r. w Sankt-Petersburgu – ówczesnym Leningradzie. Rodzina łotewska osiadła w tym mieście przeżywała szczególnie ciężkie lata w okresie terroru stalinowskiego, a następnie wojny i blokady. Przed ewakuacją do Kirowa (Wiatki) Anna ukończyła szkołę średnią. Po powrocie do Leningradu podjęła studia slawistyczne na tamtejszym uniwersytecie, wybierając jako główną specjalizację język i literaturę polską.

W roku 1952 skierowana została do pracy w Instytucie Pedagogicznym w Nowej Wilejce. Zajęcia dydaktyczne prowadziła w zakresie historii języka polskiego, gramatyki historycznej i składni. Wspominała trudne początki swej działalności na Litwie, gdy władze liczyły na Jej współdziałanie w procesie sowietyzacji i rusyfikacji środowiska studentów pochodzenia polskiego. W tej sytuacji również wileńska Polonia niechętnie przyjęła nową osobę, która jeszcze nie władała płynnie językiem, którego zasad miała nauczać. Wkrótce jednak trudno było już nawet zorientować się, że doskonała znajomość w mowie i piśmie języka polskiego nie była wyniesiona z domu rodzinnego Anny Kaupuż. Wrośnięcie zarówno w miejscowe środowisko polskie, jak też rychło nawiązane kontakty naukowe, a również przyjaźnie osobiste z uczonymi z Warszawy, Krakowa i innych miast polskich wywołały niechętnie reakcje ze strony niektórych przedstawicieli oficjalnych władz naukowych i politycznych Litwy sowieckiej. Ostrożna – choć nieustępliwa w utrzymaniu zasadniczych kierunków swych prac i powiązań naukowych – pracownica Instytutu Pedagogicznego potrafiła przetrwać różne szykany i kłopoty, których Jej nie szczędzono w „klatce” systemu sowieckiego – jak sama kiedyś trafnie określiła swą sytuację.

W roku 1961, po włączeniu polonistyki do Wileńskiego Instytutu Pedagogicznego działała jako docent w tamtejszej katedrze języka polskiego i literatury, którą również przez wiele lat kierowała. Stosunkowo niedawno przeszła na emeryturę. Zmarła w Rydze 9 listopada 1994 r. W dniu 23 listopada tegoż roku w polskiej prasie wileńskiej ukazało się *Słowo pamięci o doc. Anne Kaupuż*, napisane przez Marię Niedźwiecką w imieniu tej katedry, z którą Zmarła była związana przez wiele lat.

Praca badawcza Anny Kaupuż koncentrowała się przede wszystkim wokół dziejów filologii słowiańskiej, uprawianej w Uniwersytecie Wileńskim pierwszego trzydziestolecia XIX w. Każde Jej studium, dotyczące również szerszej problematyki życia naukowego i kulturalnego na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej (gdyż tak można w zasadzie określić terytorialny zasięg Jej zainteresowań naukowych) w XIX w., oparte było na gruntownych badaniach źródłowych – przede wszystkim archiwalnych. Znamienne pod tym względem były już pierwsze opracowania, dotyczące działalności profesora Uniwersytetu Wileńskiego w latach 1821–1832 Iwana (Jana) Łobojki jako propagatora i organizatora rosyjsko-polsko-litewskich związków kulturalnych i naukowych. Przedstawione jako referat na konferencji badaczy filologii słowiańskiej w Leningradzie w 1962 r., ogłoszone zostało drukiem w roku następnym w t. VII wileńskiego wydawnictwa ciągłego *Lietuvos TSR Aukštųjų Mokymų Mokslų Darbai* [*Prace naukowe wyższych uczelni Litwy*]. W różnych seriach tego wydawnictwa, poświęconych językoznawstwu lub literaturze, a drukowanych w niewielkim nakładzie 700–800 egzemplarzy, ukazały się też w następnych latach podstawowe opracowania doc. Kaupuż w językach litewskim i rosyjskim – niektóre również ze streszczeniem w języku polskim. Wymienić tu należy wydanie nieznanego polsko-litewskiego rękopisu z początku XIX w., odnalezionego w Kijowie (seria *Literatūra*, t. VIII, 1965), czy opracowanie, poświęcone wykładowcy języka i literatury w uczelni wileńskiej lat 1805–1820 Iwanowi Czerniawskiemu (t. XI/2/, 1969), bądź problematyce pytań egzaminacyjnych, zadawanych przez wspomnianego już profesora Łobojkę w latach 1822–1832 (t. XII/2/, 1969). Kolejne, istotne opracowanie, zamieszczone w następnym tomie tegoż wydawnictwa (XIII/3/, 1970) poświęcone było analizie treści wykładów literatury polskiej, prowadzonych w uniwersytecie wileńskim lat 1814–1832 przez profesora Leona Borowskiego.

Studia, poświęcone działalności profesorów Borowskiego, Czerniawskiego, Łobojki, a także Euzebiusza Słowackiego w latach 1811–1814 złożyły się na dysertację kandydacką (odpowiednik polskiego doktoratu), ujętą jako studia z historii filologii słowiańskiej w Uniwersytecie Wileńskim początków XIX w. (*Oczerki po istorii sławjanskoj filologii w Wilnjuskom Uniwiersitietie w naczale XIX wieka (1803–1832)*), Leningrad 1971 – *Awtoriefierat dissertacii...*). Obrona tej pracy – niestety nie wydanej w postaci osobnej książki – miała miejsce w Uniwersytecie Leningradzkim w roku 1971.

Pośród innych ważniejszych prac, opublikowanych w językach rosyjskim i litewskim, warto jeszcze wymienić studia o słownikach i gramatykach rosyjskich, litewskich i polskich, opracowywanych w Wilnie początków XIX w. (seria *Kabotyra* – Językoznawstwo t. VII, 1963 i *Literatūra*, t. IX, 1966) oraz o związkach I. Łobojki z Nikołajem Rumiancewem, protektorem różnych inicjatyw naukowych pocz. XIX w. (*Literatūra*, t. X, 1967), a także ze znanym archeologiem tego czasu Zorianem Dołęgą Chodakowskim („Sowietskoje sławjanowiedienije” 1968 nr 5).

Nieco innej problematyki dotyczyły artykuły o studiach nad toponimią, prowadzonych w wileńskim okręgu naukowym w początkach XIX w., a przedstawione na konferencji w Rydze w roku 1966, czy też o działalności carskiej cenzury druków w Warszawie drugiej połowy XIX wieku (w zbiorze artykułów, poświęconym związkom literatur słowiańskich, wyd. Uniwersytetu Leningradzkiego, 1966).

Przypomnieć wreszcie warto kilka istotnych opracowań, ogłoszonych przez Annę Kaupuż w wydawnictwach polskich. Były to m.in.: *Dzieje konkursu na Uniwersytecie Kijowskim i praca konkursowa J.I. Kraszewskiego o języku polskim* („Przegląd Humanistyczny” 1964 nr 6), *Z dziejów „Gofreda” na Litwie: Tasso-Kochanowski na amatorskiej scenie wileńskiej z r. 1825 (W kręgu „Gofreda” i „Orlanda”. Księga pamiątkowa Sesji naukowej w Krakowie 4–6 kwietnia 1967), O pierwszym polskim tłumaczeniu „Dum” K. Rylejewa* („Slavia Orientalis” 1970 nr 3).

Jak widać z powyższego przeglądu, dotyczy on głównie lat 60-tych i początków 70-tych. Docent Anna Kaupuż pracowała tymczasem aż do ostatnich dni życia, myśląc o wydawnictwie istotnych materiałów do dziejów polsko-rosyjskiej współpracy naukowej pierwszej połowy XIX w. Podjęła też rozległe studia nad życiem i twórczością wielkiego uczonego polskiego Jan Baudouina de Courtenay, interesując się szczególnie jego powiązaniem z Litwą i językiem litewskim. Niestety brak mi obecnie danych o tym, czy i jaka część Jej ostatnich prac ukazała się w druku. Wiem jedynie, że opublikowała interesujący szkic o staraniach J. Baudouina de Courtenay uzyskania w Uniwersytecie św. Włodzimierza w Kijowie docentury etatowej (*Z archiwaliów dotyczących Jan Baudouina de Courtenay w latach 1870–1871*. W: *Jan Nieciślaw Baudouin de Courtenay a lingwistyka światowa*, Wrocław 1989 s. 591–596).

W pamięci nie tylko autora tego wspomnienia, ale i licznych polskich przyjaciół doc. Anny Kaupuż zapisała się. Ona przede wszystkim jako osoba skromna w przedstawianiu własnych osiągnięć badawczych, a jednocześnie niesłychanie wręcz życzliwa i gotowa świadczyć wszelką pomoc wszystkim interesującym się problematyką, w jakiej czuła się kompetentna. Zainteresowałem się Jej badaniami, napotykać często nieznanę mi wcześniej nazwisko w metryczkach prawie wszystkich akt i rękopisów, jakie w 1966 r. przeglądałem w archiwach i bibliotekach Leningradu i Moskwy, przygotowując książkę o polsko-rosyjskich związkach naukowych w początkach XIX wieku. Uzyskawszy wileński adres Pani Anny napisałem do Niej list – chyba w języku rosyjskim – nieśmiało pytając o kilka spraw, związanych ze zbiorami archiwów i bibliotek wileńskich, do których nie udzielono mi wówczas wstępu. Od razu otrzymałem wyczerpującą odpowiedź w języku polskim – a wymiana korespondencji trwała – choć z pewnymi przerwami – aż do lat ostatnich. Uzyskałem dzięki życzliwości Pani Anny bardzo wiele materiałów w postaci druków, fotokopii, kserokopii a nawet sporządzanych przez Nią

własnoręcznych wypisów z wydawnictw w Polsce niedostępnych. Rozmiar tej pomocy i udzielanych informacji wykazują jakże częste powołania Jej nazwiska w mej książce *Polsko-rosyjskie związki w naukach społecznych* (Warszawa, PWN 1974). Dodać zaś warto, że „ze względów taktycznych”, na wyraźną prośbę Pani Anny, nie przedstawiłem tam w całej pełni zakresu uzyskanych porad.

Spotykałem się osobiście z doc. Kaupuż w Wilnie w roku 1975 i potem kilkakrotnie w Warszawie – była bowiem w Polsce częstym gościem, korzystając z wszelkich możliwości podróży zagranicznych by nawiązywać i rozwijać kontakty z polskim środowiskiem naukowym, a także korzystać z naszych bibliotek i archiwów. Choć starałem się zawsze udzielać Jej pomocy w zakresie informacji i materiałów, potrzebnych w Jej badaniach i pracy dydaktycznej ze studentami, którym poświęcała też jakże wiele trudów i życzliwości, z całą pewnością nie zrównoważyło to tych wiadomości, jakie udało mi się uzyskać za pośrednictwem Pani Anny. Odnosiły się one do rozległej problematyki dziejów nauki i kultury w Wilnie, a także wielorakich powiązań nauki i kultury polskiej, rosyjskiej, białoruskiej i litewskiej pierwszych dziesięcioleci XIX w., których docent Anna Kaupuż była wybitną znawczynią.

Ryszard W. Wołoszyński
(Warszawa)